

Nordeuropeiskt kortsvansfår - i modern tid allmoge- och lantraser

Ryafår och finullsfår härstammar båda från de får som funnits i Norden sedan urminnes tid, eller åtminstone yngre stenåldern. Det nordeuropeiska kortsvansfåret kom till Skandinavien den nordliga vägen via nuvarande Ryssland och Finland. Fåren har funnits med lokala variationer som vi ser hos de s.k. allmogeraser som numera bevaras som genbank, t.ex. Gute-, Åsen- Värmlands- och Hälsingefår. Under 1900-talet har det pågått ett mer målinriktat avelsarbete för att få fram bestämda ulltyper. Detta har resulterat i lantraserna Rya-, Finulls- och Gotlandsfår. Sistnämnda har främst avlats för de grå, lockiga skinnfällarnas skull, med gotländska utgångsfår som utgångspunkt. (Alla får avlas förstås också för att fungera bra vid avel, dräktighet, lamning och digivning, vilket sammanfaller med god köttansättning.)

Täckhår, bottenull

Du har säkert klappat en vanlig bondkatt någon gång. Ytan är slät med raka, ganska grova och kraftigt vattenavvisande täckhår. Innanför finns den finkrusiga och finfibriga bottenullen som är mer värmeisolerande. På samma sätt har ursprungsfårens ull varit uppbyggd, liksom pälsen hos de flesta däggdjur i vår del av världen.

Finullsfårets ull (liksom merinoull) är framavlad för att vara finfibrig, glansig, silkelig och mjuk, för plagg som bärs närmast kroppen. Den har renodlad bottenullskaraktär. Det finns finkrusig ”egentlig” finull och mer storkrusig gobelängull (vilken så sent som på 1970-80-talen räknades som en egen kvalitet). I aveln ingick bl.a. kortsvansfår importerade från Finland på 1930-talet. Läs mer på hemsidan Föreningen Svenska Finullsfår! Där finns en detaljerad historik som även berör Ryafårens historia.

Ryafårets ull är mer rustik och innehåller både långa täckhår och finfibrig bottenull, som liknar finkrusig finull. Ryafåren avlas för att ha lång, stark och glansig, gärna också silkelig ull. Den är lämplig till slitstarka textilier, typ ytterplagg, möbeltyger, rya- och slätvävda mattor, och konstvävar. I början av 1900-talet växte ett intresse för äldre kultur. Då som nu ville hemslöjdsintresserade personer få fram sådana garner som de bedömde hade använts förr. Textil- och fårentusister letade reda på spillrorna av får med ull av ryatyp. En av besättningarna som hittades 1915 på en fåbod, hade bevarats för tillverkning av detaljer till traditionella dräktjackor. Mer finns att läsa på Föreningen Ryafårets hemsida, lättgooglad liksom ”Finullens”.

Industrialiseringen förde in spinnmaskiner i Sverige under andra hälften av 1800-talet. Dessa var konstruerade för att spinna ull från kontinentala fårraser, som då också importerades till Sverige. Dessa, och senare köttraserna – och Gotlandsfåren - har dominerat under 1900-talet, så både Ryafår och Finullsfår med rastypisk ull är **utrotningshotade**. (Finullsfår korsas också med köttraser på grund av hög fertilitet, för att öka produktionen av lammkött.)

När vi har tittat på de fina halländska tröjorna och andra plagg i museisamlingar och hembygdsgårdar, har vi bedömt att de gjorts av handspunnet garn av ull med lantraskaraktär, både täckhår och bottenull. Vi tror att en blandning av rya- och finull gör det möjligt att komma nära den både mjuka och slitstarka samt vattenavvisande strukturen. Tröjorna anses vara s.k. fiskartröjor. Även lantbrukare en bit inåt landet hade fiske- och tångrätt (rättighet att skörda tång) på bestämda områden.